

De Koloniale pistolen M 1842 en M 1850

W.A. Dreschler

Inleiding

In de wapencollectie van het Legermuseum bevinden zich, naast de bekende pistolen M 1815 en M 1820, een aantal pistolen van afwijkend model. Sommige van deze pistolen zijn op het bovenzvlak van de staartschroef gegraveerd met het opschrift 'M 1842', resp. 'M 1850'. In het midden van de vorige eeuw was het gebruikelijk en voorgeschreven dat de vastgestelde modelaanduiding van het wapen op deze manier werd aangebracht. We hebben hier dus te maken met officieel vastgestelde en ingevoerde pistolen.

In de handleidingen en rapporten over Nederlandse handvuurwapenen wordt slechts sporadisch melding gemaakt van de beide modellen. Een beschrijving of afbeelding ontbreekt tot nu toe. Het is dus interessant om na te gaan, hoe het M 1842 en het M 1850 pistool eruit zien, op welke onderdelen ze afwijken ten opzichte van de M 1815 en de M 1820 en waar, en ook door wie ze werden gebruikt.

De belangrijkste publicatie waarin een beperkt aantal gegevens over de beide pistolen is vermeld, is het zgn. B.O., uit 1861. 'B.O.' staat voor "*Beknopt Overzicht der proeven en werkdadige oefeningen welke in genoemde jaren hebben plaats gehad: met bekendstelling der bijzonderheden, wijzigingen enz., ten opzichte van het Personeel en Materieel der Indische Artillerie.*"

Eén aspect is hiermee reeds opgelost; de beide modellen werden ontwikkeld voor en ingevoerd bij het Nederlands-Indisch leger (NIL). Om een meer volledig overzicht te krijgen van de, bij het NIL in gebruik zijnde, pistolen wordt in dit artikel ook aandacht besteed aan de vuursteenpistolen en de transformatie op het percussiesysteem.

Periode 1815 - 1840

In deze periode was het NIL bewapend met vuursteengeweren (ook wel Silexwapens genoemd), karabijnen en met pistolen van het Nederlandse model M 1815. Ook het pistool M 1820 en de karabijn M 1825 werden in Indië in de bewapening opgenomen.

De beide pistoolmodellen waren geheel identiek aan de Nederlandse modellen M 1815 en M 1820. Voor een uitvoerige beschrijving met afbeeldingen van deze pistolen wordt verwezen naar het artikel: 'De draagbare wapens van de Nederlandse Armee tijdens de Tiendaagse Veldtocht van 1831', gepubliceerd in *Armamentaria* nr. 16 (1981).

Ombouw naar het percussiestelsel

Het percussiestelsel, ook wel slagstelsel genoemd, werd vanaf ca. 1825 bij diverse legers in Europa beproefd en verder ontwikkeld tot een bruikbaar systeem. Eind jaren '20 had men ook voor het NIL slaggeweren en pistolen aangekocht. De percussiegeweren werden uitgevoerd volgens de ideeën van majoor Bake, en aangemaakt te Luik in 1827.[1] Door vooroordelen en

diverse andere omstandigheden verliepen de eerste proeven niet gunstig. In 1830 werd besloten om de slaggeweren tijdens een expeditie aan de westkust van Sumatra in te zetten. Een compagnie werd hiervoor speciaal geoefend en al snel ondervond men de voordelen van het nieuwe systeem. Vooral bij gevechten in de regen was het aantal weigeringen beduidend minder, in verhouding met die bij vuursteenwapens. Door de ontstane conflicten met België was verdere aankoop van wapens in Luik niet meer mogelijk en stagneerde de invoering van het percussiesysteem.

In 1838 verzocht de Nederlands-Indische regering opnieuw slaggeweren te mogen ontvangen voor proefneming: 1.200 van deze wapens werden daarop in december 1840 in Indië in ontvangst genomen. Bij deze wapens is de loop voorzien van een uitsteeksel, waarin het slagschoorsteentje is aangebracht. De modelaanduiding is het Koloniaalgeweer M 1839. De resultaten met dit model waren dermate gunstig, dat begin 1844 werd voorgesteld om alle voorhanden pistolen en Silexgeweren te transformeren naar het slagstelsel. Totaal kwamen voor ombouw in aanmerking: 24.968 geweren voor het leger, 8.909 geweren voor de schutterij, 613 karabijnen en 1.362 pistolen. Om deze ombouw in korte tijd te laten plaatsvinden, werd besloten extra personeel in Nederland te werven. In september 1845 kwamen in Batavia aan: 3 officieren, 3 wapencontroleurs, 3 schrijvers, 11 geweermakers in de rang van sergeantmajoor, 28 in de rang van sergeant en 8 in de rang van korporaal. Het geheel stond onder leiding van kapitein der artillerie K.C. Ewijk. De werkzaamheden vonden plaats te Meester-Cornelis, in de nieuw opgezette Geweerwinkel.

De transformatie werd in grote lijnen identiek uitgevoerd aan de wijze waarop in 1841 en 1842, in Nederland, de vuursteenwapens waren omgebouwd.

Begin 1846 werden twee getransformeerde exemplaren van het pistool M 1815 en M 1820, door kapitein Ewijk aan het Nederlands-Indisch legerbestuur ter beoordeling aangeboden. De uitvoering was gelijk aan het Nederlandse model, met uitzondering van de vorm van de haan en van de stand van het slagschoorsteentje. Deze gewijzigde stand gaf minder weigeringen. Bij de ombouw van de pistolen werd in het slot geen ruststand aangebracht.

De pistolen werden vervolgens aan de Commandant van het Regiment Oost-Indische cavalerie overgedragen. Deze gaf de voorkeur aan het model M 1820 en adviseerde om op de pistolen een vizier en korrel aan te brengen en de laadstok los mee te voeren.

In navolging van Nederland werd echter besloten om de cavalerie te blijven bewapenen met het pistool M 1815. De artillerie en de Djajang-Sekars[2] werden met de M 1820 bewapend. Hieraan werden de voorgestelde wijzigingen niet aangebracht, wel werden alle omgebouwde wapens voorzien van een zekerheidsrust op de tuimelaar.

In 1848 werden aan de Geweerwinkel getransformeerd: 582 pistolen M 1815 en 266 pistolen M 1820. In 1849 volgden nog 374 pistolen. In de loop van 1850 waren praktisch alle bruikbare voorhanden vuursteenwapens getransformeerd. De omgebouwde pistolen M 1815 en M 1820 bleven bij het leger in gebruik tot 1872. In dat jaar werden ze opgeruimd en later vervangen door de revolver M 1875. De niet in gebruik zijnde voorraad van de M 1820 pistolen werd in 1870 uitgereikt aan schutterijen en inheemse formaties.

Invoering van de slagwapens M 1842 en M 1850

Het in Nederland en later in Nederlands-Indië aangenomen percussiesysteem was erop gericht om de bestaande vuursteenwapens op een zo voordelig mogelijke manier om te bouwen. Dit systeem was nagenoeg gelijk aan het Belgische percussiestelsel, dat in 1840 was aangenomen. De transformatie omvatte de volgende wijzigingen.

- De loop. Het zundgat werd afgedicht. Boven op de loop werd een slagschoorsteentje aangebracht met een verbinding naar de kamer.
- De slotplaat. Verwijderd werden het pandeksel en de pandekselveer. De koperen pan werd ingekort en de schroefgaten afgedicht. De vuursteenhaan werd vervangen door de slaghaan.

Het aldus gewijzigde wapen was niet optimaal geschikt voor het slagstelsel om de volgende redenen.

- Door de plaatsing van de slaghaan en het schoorsteentje op de loop werd de vizierlijn vaak gedeeltelijk afgedekt. Vooral bij de pistolen was dit het geval, doordat de slaghoedjes van een rand waren voorzien.
- Door de harde slag van de haan op het slaghoedje kon de loop gemakkelijk kantelen en opzij veren, waardoor de ontsteking nadelig werd beïnvloed.

Deze bezwaren werden al snel onderkend en men paste de loop en het slot aan, om tot betere resultaten te komen. Een voorbeeld hiervan is het Koloniale geweer M 1842 en het pistool M 1842. Beide modellen vertonen een aantal identieke wijzigingen t.o.v. de vroegere modellen. De loop is voorzien van een uitsteeksel, de zgn. borst, die rust op de bovenkant van de slotplaat. De lengte hiervan bedraagt ca. 3, en 2,5 cm bij het geweer, resp. het pistool. Hierdoor kan de harde slag van de haan goed worden opgevangen, omdat de loop en slotplaat als het ware één geheel vormen. Dit geeft een betere ontsteking van het slagsas. Bovendien is het schoorsteentje meer naar buiten geplaatst, waardoor de vizierlijn vrijkomt, wat het richten vergemakkelijkt.

Het zundgat van het schoorsteentje staat in directe verbinding met de kamer. Dit gaf de meest directe ontsteking, en vergemakkelijkte het doorsteken met de ruimnaald. Andere aangebrachte wijzigingen betreffen de trekkerbeugel en de trekker. De beugel heeft een bredere voor- en achtervoet, en is aan de voorzijde - in de ligplaats van het hout - afgerond. De trekker heeft een versterkte voorkant en is scharnierend tussen twee vleugels op de trekkerplaat aangebracht.[3] Het pistool M 1842 is op de hierboven beschreven wijzigingen na verder geheel identiek aan het pistool M 1815. Enige jaren later werd ook de M 1820 op gelijke wijze aangepast en onder de benaming M 1850 vastgesteld, en bij het NIL ingevoerd. Merkwaardig is, dat het slaggeweer M 1842 en de slagpistolen M 1842 en M 1850 nauwelijks aandacht krijgen in het eerder aangehaalde B.O. uit 1861. Over het pistool M 1842 wordt al helemaal niets vermeld. In latere B.O.'s wordt nog het volgende meegedeeld:

- Het pistool M 1850 werd ingevoerd bij de Indische cavalerie in 1858 en verving de getransformeerde M 1815.
- De cavalerie en de bereden artilleriekorpsen buiten het leger werden in 1871 met de M 1850 bewapend. In 1881 werden deze wapens vervangen door revolvers M 75.
- Het Legioen van Mangkoe Negoro vervangt de M 1850 pistolen in 1894.

Het B.O. uit 1872 vermeldt verder nog dat alle niet meer te benutten wapens, waaronder de pistolen M 1815, 1820 en 1842, dienden te worden opgeruimd.

Productie en keurmerken

Het Koloniale slaggeweer M 1842 en het slagpistool M 1842 werden aanvankelijk geproduceerd door de wapenfabriek van Malherbe, te Luik. De keuring vond eveneens plaats te Luik. Nadat de betrekkingen met België weer enigszins waren hersteld, werd in 1841 opnieuw een keuringscommissie in Luik gedetacheerd. In 1842 was deze commissie als volgt samengesteld:

- F.H.L. van Glansbeek: opzichter, kapitein
- F.P.F.J. Gillon: tijdelijk controleur, slagmerken: P en G, beide met kroon.
- P.J. Wilmar(t): tijdelijk controleur, slagmerken: gekroonde W, zonder, en met ovaal.

- D.J. Arnold: tijdelijk controleur, slagmerken: gekroonde JA en gekroonde A; ook JA en A zonder kroon.

In 1844 stond de keuringscommissie onder leiding van kapitein K.C. van Ewijk, die vervolgens in 1845 naar Nederlands-Indië werd uitgezonden. In deze commissie traden als controleurs op:

- D.J. Arnold: zie boven
- L.J. Fischer: tijdelijk controleur, slagmerken: LF met, en zonder kroon, en F met, en zonder kroon.
- A.M. Brossois: tijdelijk controleur, slagmerken: AB met kroon, en B met, en zonder kroon. Voor het ledenhout AB in ovaal, en gekroonde AB in ovaal.
- J.J. Fraikin: tijdelijk controleur, slagmerken: JF met kroon, en F met, en zonder kroon.

Na het vertrek van kapitein Ewijk werd diens functie overgenomen door de eerste luitenant C.A.N. Ernst de Seiwert. Omstreeks 1849 slaagde P. Stevens te Maastricht erin om orders te ontvangen van het Ministerie van koloniën, o.a. voor de aanmaak van 2.000 slaggeweren M 1842. Door het rijk werden in Maastricht een aantal werkplaatsen gebruikt, onder meer voor de transformatie van vuursteenwapens in percussie. Omstreeks 1850 liepen deze werkzaamheden af. In de vrijgekomen werkplaatsen vestigde P. Stevens nu zijn wapenfabriek. Aanvankelijk werden een aantal onderdelen, waaronder lopen, nog steeds in Luik aangemaakt. Hierin kwam verandering toen Stevens in 1850 een molen (aangedreven door water) kocht, aan het riviertje de Jeker ten zuiden van Maastricht. Hij nam een bekwame lopensmid uit Luik in dienst en begon nu zelf met het produceren van lopen voor geweren en pistolen. De keuring vond vervolgens plaats zowel aan de lopenfabriek, als aan de fabriek in Maastricht.

Op het slagpistool M 1850, dat ook in dat jaar werd vervaardigd, vinden we de volgende merken:

- Op de loop: IS met kroon, de initialen AB en het jaartal 1850.
- Op de slotplaat: PG met kroon en het jaartal 50, G met kroon en een gekroonde W.
- Op de haan: Gekroonde W.
- Op het beslag: Diverse merken; W, B, H, S en P, alle voorzien van een kroontje.
- Op het houtwerk: Gekroonde CH in ovaal, gekroonde H, het grote merk W met kroon en opschrift 'Maastricht 1850'.

De merken horen bij de volgende personen die deel uitmaakten van de keuringscommissie in Maastricht.

- AB: A.F. Brade, inspecteur van de keuringscommissies in Maastricht en Luik, luitenant-kolonel.
- IS + S: J. Schneider, controleur 2e klasse.
- PG + G: P.F.J. Gillon, controleur 3e klasse.
- W: P.J. Wilmar(t), controleur.
- B: A.N. Brossois, controleur 3e klasse. - CH + H: C. Heym, controleur 1e klasse.

Volgens voorschrift werden na 1840 de initialen van de inspecteur op het rechtervlak van de loop niet meer aangebracht. Deze initialen werden later verwerkt in het grote stempel, dat bij de eindcontrole in de kolf werd geperst.

Bij het hier beschreven wapen zijn de initialen (AB) wel aangebracht en werden bovendien alle keurmerken dubbel ingeslagen. Dit wijst erop dat het hier om een extra gekeurd exemplaar gaat, dat deel heeft uitgemaakt van de collectie uit de modellenkamer in Maastricht. Deze modellen

stonden ter beschikking van de keuringscommissie en mogelijk ook van de fabrikant, voor de juiste uitvoering en afmetingen van de onderdelen.

Het koloniale pistool M 1850 werd ook geleverd door de Geweerwinkel te Delft. Of ook alle onderdelen in Delft werden gemaakt, is niet precies bekend. De Geweerwinkel diende in die tijd hoofdzakelijk als reparatiewerkplaats en beschikte over een beperkte productie capaciteit. Een M 1850-pistool, in 1860 aangemaakt te Delft heeft de volgende keurmerken:

- Op de loop: LT met kroon en jaartal 1860.
- Op de slotplaat: LT met kroon en jaartal 60
- Op de haan: T met kroon
- Op het beslag: IS en S met kroon
- Op het houtwerk: Gekroonde IS in ovaal en groot stempel met gekroonde W en opschrift 'Delft 1860'.

Deze stempels zijn toe te schrijven aan: - LT + T: L. Thonus, controleur 2e klasse.

- IS + S: J. Schneider, controleur 1e klasse (omstreeks 1852 overgeplaatst van Maastricht naar Delft).

Om volledig te zijn volgt hieronder de samenstelling van de 'Inspectie Draagbare Wapenen' aan de Geweerwinkel te Delft uit het jaar 1860.

- A.J. Le Clerq: inspecteur, luitenantkolonel
- C.A.N. Ernst de Seiwert: onderinspecteur, kapitein 1e klasse
- A.E. Reuther: opzichter (gedetacheerd) 1e luitenant
- J.J. Bergansius: opzichter (gedetacheerd) 1e luitenant
- P. du Puy: belast met de 'Dienst der Wapenen in de Stapel magazijnen', 1e luitenant
- J.F. Goudriaan: opzichter (gedetacheerd)
- G.J. Bijvoet: machinist
- J.W. van den Noordaas opzichter - W.J. Das: boekhouder
- C. Kossem boekhouder
- J. Schneider: controleur 1e klasse
- A. van Deventer: controleur 2e klasse - L. Thonus: controleur 2e klasse
- G.C. Dujardin: controleur 3e klasse - J.L. Thonus: controleur 3e klasse
- J. van der Brugge: portier

Conclusie

Omstreeks 1841 werd bij de invoering van het percussiestelsel een eenvoudig ombouwstelsel ontwikkeld, dat goedkoop kon worden toegepast op de aanwezige voorraad vuursteenwapens. Gelijktijdig werden nieuwe modellen slagwapens ontworpen en ingevoerd, welke meer waren afgestemd op het percussiesysteem. Voor het NIL waren dat het Koloniaal slaggeweer M 1842 en de Koloniale slagpistolen M 1842 en M 1850. Als basis voor de nieuwe pistoolmodellen werd uitgegaan van het vuursteenpistool M 1815, resp. M 1820. Deze nieuwe modellen werden uitsluitend ingevoerd en gebruikt in de koloniën.

Aan de hand van de spaarzame ter beschikking staande gegevens kunnen we concluderen dat het pistool M 1842 slechts in kleine aantallen werd geproduceerd en zeer beperkt werd ingevoerd. Het pistool M 1850 geniet daarentegen een iets grotere bekendheid. Het werd in grotere aantallen aangemaakt en verving geleidelijk de andere pistoolmodellen in het NIL. Vandaar dat diverse handleidingen uit de zestiger jaren uitsluitend het M 1850 pistool vermelden als het vuistvuurwapen van het NIL. De andere modellen (M 1815, M 1820 en M 1842) werden uitgereikt

aan eenheden buiten het leger, o.a. aan schutterijen en inheemse formaties. Met de invoering van de revolver (M 75), bij de diverse legerenheden, ondergingen de M 1850 pistolen hetzelfde lot, tot ze uiteindelijk in 1894 van het krijgstoneel verdwenen.

Naschrift

Uit recent verkregen informatie kan het voorgaande worden aangevuld met de volgende gegevens.

A. De vaststelling van het Koloniaal geweer M 1842 vond plaats op 15 augustus 1842. Op deze datum werd door het Ministerie van koloniën het voorstel van het Departement van oorlog aangenomen om het slaggeweer

voor de koloniën als volgt uit te voeren:

- "loop met slagschoorsteentje van Nederlandsch model, geplaatst boven de ziel op eene yzerversterking welke terzijde van de loop op de slotplaat komt te rusten;
- slot als aan het gewijzigde slaggeweer doch de haan korter;
- laadstok nieuw model; - kromme trekker;
- beugelkrop met platte voeten; - viziermik op de staartschroef,
- de overige delen zoo als bij het geweer Koloniaal model 1837".

B. Op 23 mei 1850 bestelde de Minister van koloniën bij fabrikant P.J. Malherbe en Cie.:

- "200 Deux Cents Pistolets Modèle 1820 Système 1842 avec accessoires à f 12,16"; voor levering in December 1851, en:
- "600 Six Cents Pistolets M 1820 Système 1842 avec accessoires à f 12,16"; te leveren in juni 1852.

Fabrikant P.J. Malherbe heeft dus minstens 800 stuks pistolen van dit model geleverd. Uit de omschrijving Pistolets M 1820 Système 1842 valt af te leiden dat de benaming M 1850 pas na het afsluiten van deze contracten werd vastgesteld. Beide contracten werden afgesloten door luitenant-kolonel A.F. Brade.

Waarschijnlijk heeft P. Stevens ook voor dergelijke aantallen orders ontvangen. Daarnaast werd nog een aantal M 1850 pistolen geassembleerd aan de Geweerwinkel in Delft. Ruw geschat zullen er zo'n 1.500 à 2.000 stuks M 1850 pistolen zijn geproduceerd.

NOTEN

1. Moor, J.A. de, `Een vroeg handboek over de guerilla, 17.
2. `Djajang-Sekars' was de benaming voor detachementen cavalerie, bestaande uit zonen van Javaanse hoofden.
3. Dit nieuwe model, van trekkerbeugel en trekker, werd in Nederland ook toegepast op de cavaleriekarabijn M 1854. Het slaggeweer M 1848 en de Marinebus werden wel van deze nieuwe trekker voorzien, maar kregen een andere beugel, waarvan de achterkant naar binnen was gebogen.

BRONNEN

- Studiecollectie Legermuseum te Delft - Bibliotheek Legermuseum te Delft
- Bibliotheek KMA te Breda
- Verzameling WA. Dreschler

LITERATUUR

- Beknopt Overzicht der proeven en werkdadige oefeningen, ten opzichte van het Materieel der Indische Artillerie. W. Bruining, Batavia (Jaargangen 1854 t/m 1885).
- `Geschiedkundig overzicht van hand- en vuistvuurwapenen sedert 1816 in gebruik bij de Nederlandsch-Indische Landmacht en de Korpsen daarbuiten'. In: Indisch Militair Tijdschrift, (Batavia, 1916).
- Harder, H.E., en WA. Dreschler, Die Militäirrevolver der Niederlande, 1856-1940 (Amsterdam, 1998).
- Hof, G.R., `De controleurs der Nederlandse legerwapens.' m: De Wapenverzamelaar, 1991.
- Joost, L.J.J.A., W.B.J. Duycker en W.C.F. Breder, Handleiding tot de kennis der draagbare wapenen. Gebr. Nys, (Breda, 1870).
- Moor, J.A. de, `Een vroeg handboek over de guerilla in Nederlands-Indië: De Indische oorlogen van Vermeulen Krieger', in: Armamentaria nr. 28, 1993.
- Puijpe, J.P., `De draagbare wapens van de Nederlandse Armee tijdens de Tiendaagse Veldtocht van 1831.' In: Armamentaria, nr.16 (1981).
- Seyffardt, A.L.W. & C.L. van Pesch, Handboek voor Officieren der Artillerie, aflevering VI. (Schiedam 1873).
- Stieltjes, T.J., Proeve eereer verhandeling over de eigenschappen van Draagbare vuurwapenen. Eerste gedeelte. (Den Haag en Amsterdam, 1846).
- Idem, Tweede gedeelte (1847).
- Vijgh, G.TW, Het Nederlandsche klein geweer. De Erven Doorman, (Den Haag, 1858).
- Westerborg, A.G., Handleiding tot kennis der draagbare wapenen. (Utrecht, 1846).
- Idem, Bijvoegsel, handelende over de Koloniale wapenen (1846).
- Westhoff, WB., De oorsprong, ontwikkeling en tegenwoordige toestand der Artillerie-Inrichtingen te Delft, (Den Haag, 1880).
- Wolters, R., `Het Indische leger in de 19e eeuw.' In: Armamentaria, nr. 22 (1987).
- Zwitzer, H.L. & C.H. Heshusius. Het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger 1830-1950. Den Haag, 1977).